

244

Néhány javaslat Budapest iparának távlati átszervezésére

DR. PRINZ GYULA

A regionális tervezés célkitűzéseit és feladatait Gerle György az „IPARGAZDASÁG” 6. számában részletesen kifejtette. E munkában a többi között rámutatott arra, hogy a népgazdasági tervezés elsősorban ágazati jelleggel indult meg, vagyis főként az ágazatok igényei és szolgáltatásai terén igyekezett helyes arányokat biztosítani. Eme sajátossága folytán a területi aránytalanságokat nem csökkentette, egyes területek túlzott iparosítását hozta létre, ugyanakkor más területek ipari elmaradottságát nem számolta fel.

A regionális tervezés arra törekszik, hogy a különböző tevékenységek területi vonatkozásait is feltárja és ezek figyelembevételével a távlati népgazdasági tervezés számára optimális lehetőségeket alakítson ki. A regionális tervezés által készített területrendezési tervekből (azaz regionális tervekből) mindenkor annyi valósul meg, amennyit a népgazdasági tervezés egy-egy meghatározott időszakban előíranyoz.

A területi tervezés a városrendezés eddigi, meghatározott településre vonatkozó munkáját az ország egész területére terjeszti ki és fejlett módszere abban rejlik, hogy a társadalmi élet számtalan funkcióját vizsgálja azzal a területtel összefüggésben, amelyen az lebonnyolódik; az ipar, a bányászat és a mezőgazdaság termelési folyamatait, a lakosság igényeinek kielégítéséhez szükséges ellátási ágazatokkal összefüggésben, egy-egy területen kisebb vagy nagyobb körzetben egységesen tervezi meg.

A részletes vizsgálódások olyan új és az élet szempontjából figyelmen kívül nem hagyható adatok sokaságát tárják fel, amelyek lehetővé teszik, hogy a városrendezés és területrendezés messzemenően kiszélesíthesse felkészültségét az előtte álló bonyolult feladatok megoldására.

Az ilyen módszerrel végzett vizsgálatok végül is, összesítve és kiértékelve, megmutatják a terület ipari helyzetét, amelyből le lehet vonni mindazokat a következtetéseket, melyek szükségesek ahhoz, hogy az iparfejlesztés irányelveit a vonatkozó területre gazdaságosan ki lehessen munkálni.

A fővárosban és annak körzetében működő üzemekre nézve elkészült ilyen széleskörű vizsgálat, amely nagy segítséget nyújtott az illetékes szervezetnek az ipar decentralizálására vonatkozó munkák elkészítésénél. Megállapították, hogy számos üzem, amely

telepítéskor a lehető legjobb helyet választotta, ma már avult, gazdaságtalan viszonyok között működik,

mert vagy megváltoztak a termelést indokoló adottságok, vagy az üzem fejlődésében túlhaladta azt a nagyságot, amelyet környezete elbírt volna. De kimutatható az is, hogy számos üzem létjogosultságát nem éppen helytálló indokokkal igyekszik bizonyítani. Sok esetben megszűnt a nyersanyag helyi vagy közeli beszerzésének lehetősége, nem be-

szélhetünk már helyi munkaerő kínálatról, hiszen már általánosságban munkaerőhiány áll fenn.

Az ország néhány területétől eltekintve, elsősorban csak

Budapest érte el az ipar egészségtelen centralizálódásának olyan fokát,

amely az ország gazdasági életére közismerten hátrányos.

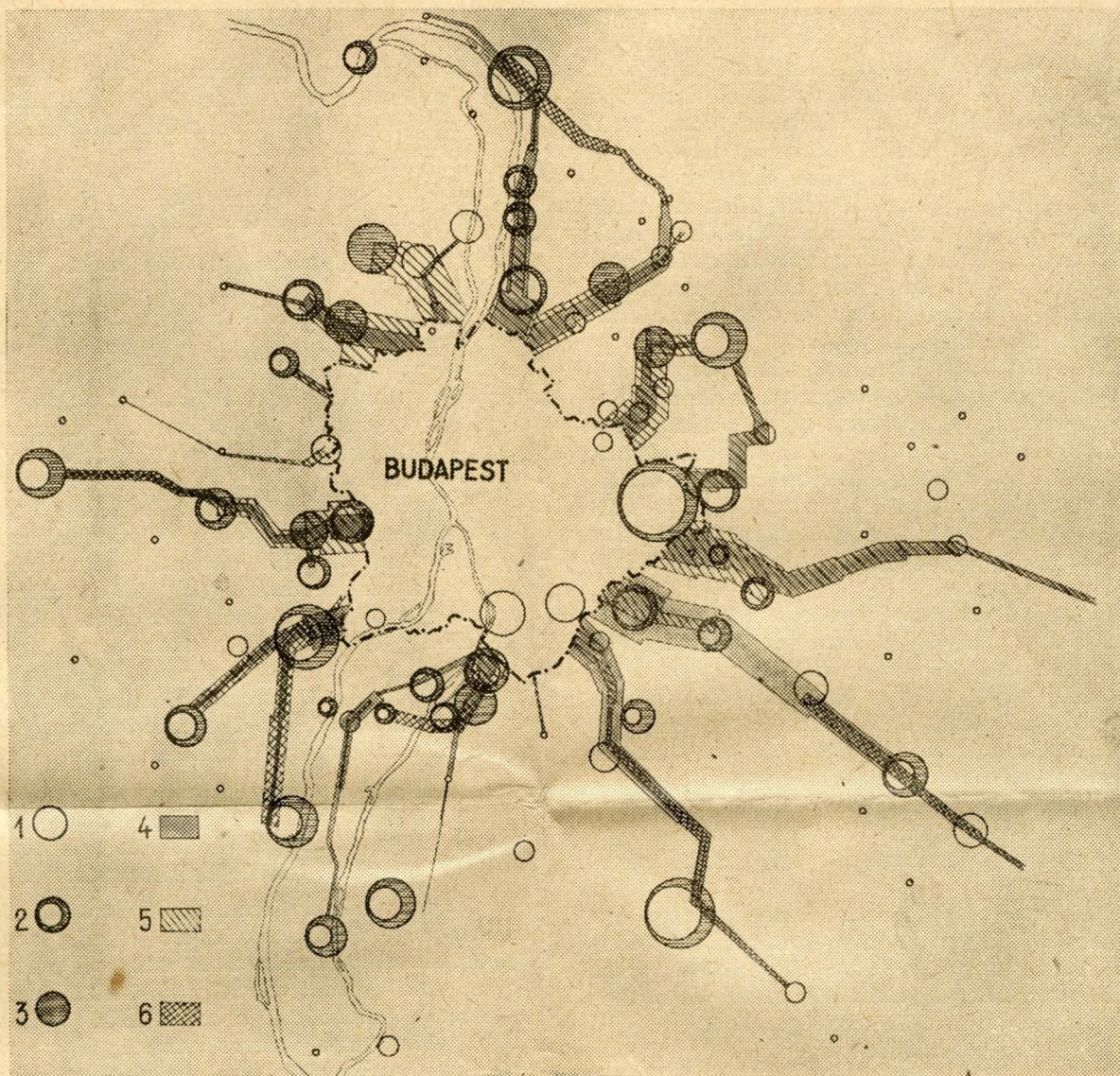
Az ipar nagymérvű budapesti centralizáltságának káros kihatása — mint ahogy arról már sok szó esett — abban nyilvánul meg, hogy a vidéken felszabaduló munkaerők a fővárosba özönlenek, ahol a vidékkel szemben munkaalkalmat találnak. Budapest lakosságának rohamos növekedése viszont azt eredményezte, hogy a főváros kommunális létesítményei egyre kevésbé tudják a fellépő igényeket kielégíteni. Ez elsősorban a lakáshiányban mutatkozik meg, de kihat a többi kommunális ágazatra is: a közlekedésre, a víz, gáz és csatornaellátottságra, az általános iskolai helyzetre, a kórházak túlterheltségét idézi elő stb. Több tanulmány megkísérelte már ennek gazdasági kihatását számszerűen is kimunkálni. Erre nézve legutóbb a beruházások előkészítésére vonatkozóan kiadott egyes rendelkezések is hivatkoznak. Kiemelendő

az a tény, hogy egy új ipari munkahely létesítése általában csupán egyharmada annak a költségnek, melyet a járulékos és a kapcsolódó költségek kitesznek.

Az ipar hely kiválasztása szempontjából közismerten négy fontosabb tényező, és pedig a nyersanyag, az energiaforrás, a munkaerő és a fogyasztó piac mérlegelendő. Ezek a különböző iparágakban nem egyforma súllyal esnek latba. Így megkülönböztetünk anyagigényes, munkaigényes, vízigényes stb. iparágakat. Ennek megfelelően a hely kiválasztás gazdaságos megoldása minden egyes esetben csak külön számítások alapján dönthető el. A mérlegelésnél azonban nem elegendő csupán a technológiai követelmények szem előtt tartása, hanem támaszkodni kell a területek adottságaira is, amelyeket a regionális vizsgálatok tártak fel. Valamennyi összefüggés együttes mérlegelése eredményezhet csak megnyugtató megoldásokat.

Budapesten és annak közvetlen környékén kevés az iparilag feldolgozható nyersanyag, míg távolabb, a körzet peremén, a nógrádi és középdu-nántúli bányavidéken a szén és mész előfordulás már korábban is jelentős ipartelepítésre adott lehetőséget. A villamosenergia elosztása szempontjából a budapesti körzet országos viszonylatban kedvezően helyezkedik el. Vízben az egész ország szegény, ezért a Duna mente vízigényes iparok szempontjából szinte egyedülálló telepítési helynek kínálkozik. Az olaj- és földgázellátás a körzetben mesterséges idevezetéssel valósul meg.

A körzet valamennyi problémája közül központos szerepe van a közlekedésnek. A megnövekedett

Jelmagyarázat:

Népe sség:

1. Stagnáló. 2. Növekedő. 3. Új település.

Ingavándor-forgalom:

4. Jelenleg Bp. felé. 5. Tervben Bp. felé. 6. Tervezett ipari központok felé

ipari termelés nyersanyagellátása és a termékek elosztása a Budapestre sugarasan irányuló közlekedési vonalak útján megy végbe. Ez a fejlett közlekedési rendszer egyúttal lehetővé tette az utasforgalom nagyarányú fejlődését, amelynek túlnyomó részét az ingavándorforgalom teszi ki. A személy- és áruszállítás összpontosítása Budapesten nyomja rá a bélyegét a körzet, sőt az ország egész ipari helyzetére.

Az eddig tárgyalt tényezők mellett mind nagyobb súllyal jelentkezik az ipartelepítésnél a munkaerőgazdálkodás problémája. A dolgozók elszállítása a munkahelyre, vagy helyben foglalkoztatása az ipar gazdaságos működésének elbírálásánál népgazdasági szinten jelentősen esik latba.

A munkaerő tekintetében egyébként az a helyzet, hogy az ország jelentős részében felesleg mu-

tatkozik, ami alól Budapest, Közép-Dunántúl és az északkeleti iparvidék kivétel. A mezőgazdaság gépesítése folytán jelentős munkaerő szabadul fel, amely helyben — különösen az iparilag elmaradt országrészekben — nem talál munkaalkalmat. Ha ezt a kérdést közelebbről vizsgáljuk, megállapítható, hogy az ezer lakosra jutó ipari dolgozók száma, amely egyúttal a különböző országrészek munkalehetőségeit is jelzi, igen nagy eltérést mutat. Egy múltévi statisztikai összeállítás szerint Budapesten ez az arány két és félszer meghaladta az országos átlagot és kb. tizennyolcszor több volt a munkahelyek száma, mint az iparilag legelmaradottabb megyében. Komárom megye 70%-kal, Borsod megye pedig 20%-kal haladja meg az országos átlagot és tizenkétszer, illetve nyolc és félszer több az ipari dolgozók száma, mint a legelmaradottabb

IPARGAZDASÁG

1960 OKT

egyében. Más iparilag elmaradt megyék aránya is nyolc-kilencede a budapestinek.

A budapesti arányszám valamelyest csökken, ha Budapestet és Pest megyét együttesen értékeljük. Ez azonban azt a feltételezést jelenti, hogy az üzemektől 30—50 km távolságban lakó dolgozók is helyben foglalkoztatottnak volnának tekintendők. Ha ugyanis eltekintünk a megyehatártól és Budapesttől délkeletre

Hatvantól Sztálinvárosig mintegy 50 km szélességű területet kihalásunk, akkor arra a meglepő eredményre jutunk, hogy ezen a területen az ipari munkahelyek száma alacsonyabb, mint az ország iparilag legelmaradottabb megyéinél előbb közölt arányszáma. E terület munkaerőfeleslege ma szinte teljes egészében a fővárosba utazik munkahelyére.

Erre a körülményre azonban általában nem szoktak figyelni, mert Budapest ipari fejlettsége és nagyszámú munkalehetősége e területek ipari elmaradottságát elhomályosítja.

A Budapesten központosított ipar széttelepítése már régóta foglalkoztatja az illetékes szerveket. A decentralizáció többféleképpen oldható meg. Az egyik megoldás az, hogy a fővárosban ma már nem megfelelő helyen működő és a környező lakosságra káros hatású üzemeket, főleg akkor ha épületeik avultak, illetve bontásra érettek, vidékre telepítjük. Ugyancsak vidékre kell telepíteni mindazokat a létesítményeket, amelyeket a kooperáció, vagy egyéb lényeges feltételek nem kötnek a fővároshoz. Ezeket az ország különböző helyeire lehet telepíteni és ezáltal egyúttal alkalmasak volnának arra, hogy az ipari aránytalanságokat az ország távolabbi részein is csökkentse.

A decentralizáció második módja az országos ipartelepítés részeként az, amely a budapesti körzet területén, de Budapesten kívül kíván munkahelyet létesíteni. Az a kérdés, hogy mikor és hol indokolt az ilyen ipartelepítés.

A kérdés első részére az a válasz, hogy állandóan felmerül egyes budapesti gyárak fejlesztése új üzemszemponttal való bővítés révén. Gyakorlatból tudjuk, hogy ha engedélyt adnak a budapesti üzemek részleges fejlesztésére toldaléképületekkel és új műhelyrészlegek létesítésével, a régi épületek bontása után új, gyakran még nagyobb gyárak létesülnek, mint amekkorák korábban voltak. Olyan esetekben, amikor a meglévő budapesti üzem fejlesztése indokolt és a törzsgyárral szoros kooperáció áll fenn, a fejlesztést helyes fiókvállalati formában megvalósítani. Ennek lényege, hogy a budapesti gyár Budapest körzetében fiókgyárat létesít, amely a fejlesztési feladatokat vagy azok egy részét átveszi, esetleg a meglévő gyári kapacitásból annyit, hogy annak helyébe a vállalat különböző budapesti telephelyei vonhatók össze. Ezáltal elérhető, hogy a budapesten működő gyáraknak a városban szétszórt és gyakran lakóházak között üzemelő telepei felszámolhatók és központi telephelyre összevonhatók lesznek. A fiókvállalati szervezés az önálló gyáralapítással szemben nemcsak létszám-

megtakarítást jelent, hanem azzal az előnnyel jár, hogy az anyavállalat és a vidéki fiókgyár közötti érdekeltségi kapcsolat áll fenn, amely az új létesítmény eredményes működését — különösen a kezdeti nehézségek kiküszöbölését — elősegítheti. Ennek népgazdasági jelentősége abban is megnyilvánul, hogy az új létesítmény korábban léphet be a termelésbe, mint egy teljesen önálló távolabbi gyáralapítás, ami egyúttal a beruházás gyorsabb visszatérülését vonja maga után.

Tegyük az elmondottakat egy példával világosabbá. Adva van egy budapesti nagyüzem, amelyet tovább kell fejleszteni (pl. dieselesítési program). A gyár az építési szabályzatban előírt maximális beépítési százalékot meghaladóan már beépült, minden oldalról főútvonalak veszik körül, területi terjeszkedésre nincs lehetőség. Kényszermegoldásként számos lakóházak között fekvő, környezetére zavaró különálló teleppel működik. Dolgozóinak 20—25%-a naponta beutazó Budapest körzetéből.

A fejlesztés egyik gazdaságos módja az, hogy a gyár fióktelepet létesít Budapesttől 40—50 km távolságban azon vasútvonal mellett, ahonnan dolgozói tömegesen bejárnak.

Ide helyezi a gyártás egy részét — pl. egyes előkészítő munkákat — olyan mértékben, hogy a Budapesten szétszórtan elhelyezkedő telepeit behozhassa a központi telepre. Ezáltal lakóhelyein foglalkoztatja a ma beutazó dolgozóit, azok nem kényszerülnek 2—4 órás napi utazásra, a lakóházak közül kitelepülő egységek nem zavarják környezetüket, és egyben helyet biztosítanak új lakóházak építésére olyan helyen, ahol a közművek is rendelkezésre állnak. A központi üzem nem nyersanyagot, hanem részben megmunkált alkatrészeket kap hulladék nélkül, tehát a szállítási költségek is csökkennek. Miután fiókgyárról van szó, a központi vezetés érdekelt a telep jó működésében, s így annak minden segítséget megad. A közeli fekvés a közvetlen kapcsolatot is lehetővé teszi. A fiókgyár felső vezetését a központi vállalat látja el, ez jelenti a létszámmegtakarítást. Fiókgyár sokal rövidebb időn belül létesíthető, mint egy egészen új gyár az ország távolabbi vidékén. Gazdasági szempontból sem volna indokolt másutt egy új gyárat hatalmas költséggel megépíteni, amikor a nagyüzem tulajdonképpen megvan és csak fejlesztési lehetőségeit kell elősegíteni.

A második kérdés, hol indokolt az ilyen ipartelepítés. Budapesten az új üzemek telepítése az elmúlt évtizedekben a mindenkorai városszélre történt. Így alakult ki a század elején Angyalföld, Kőbánya és Ferencváros ipara. Később Újpestre, Csepelre és a Fehérvári út környékére került a sor. A második világháború alatt már Szigetszentmiklósról települt új nagyüzem. Ezáltal a város folyton nőtt és terjeszkedett. Nem volna egészséges ezt a növekedést folytatni. Ezért

a főváros védelme szempontjából egy hozzávetőleg 10—15 km-es védősáv létesítése kívánatos.

Ez a védelem elsősorban a levegő tisztántartására és a vízgazdálkodásra terjed ki. Ezért e területen csak egészségesen telepített, zöldbe ágyazott lakótelepek, sportligetek, üdülők stb. építhetők, míg a többi terület erdővel és más pormentes növényzettel ültetendő be.

A védőgyűrűn túl fekvő területen jelentkező munkaerő számára a távolság a fővároshoz már meghaladja a mindennapi utazás egészséges és gazdaságos lehetőségét. Ezért innen a mezőgazdaságban nem foglalkoztatott lakosságot az ipari munkahelyekhez közelebb kellene telepíteni, vagy számukra helyben munkalehetőséget biztosítani. Az előbbi esetben növelnék a főváros lakosságszámát és az áttelepült dolgozók lakásai megüresednének. Kézenfekvő tehát, hogy csak az utóbbi megoldás járható.

Hatvan, Jászberény, Cegléd, Kecskemét, Sztálinváros, Székesfehérvár és Tatabánya távolsága Budapesttől meghaladja az egészséges távolság kétszeresét, ezért a felezőpontok körül fekvő községek munkaerő-feleslege számára a helybenvaló foglalkoztatást kell biztosítani. Ez annál is inkább indokolt, mert a fővárosba ma már mintegy

60 000 ipari dolgozó jár be naponta

és ugyanennyit tesz ki a más ágazatokban foglalkoztatott bejárók száma.

Budapest nagy vonzóerejének egyik legjelentősebb tényezője, mint azt már az előbbiekben említettük, hogy itt van az ország vasút- és úthálózatának csomópontja. Ez abban az időben, amikor megépült, indokolt is volt, mivel a kis forgalmat csak összpontosítással lehetett rentábilissá tenni. Ma már azonban ez az álszpont túlhaladott. A főváros forgalmának 40%-át kitevő átmenő forgalom rendkívüli módon terheli a vasútvonalakat és a rendezőpályaudvart. Időszerűvé vált tehát a du-

nántúli vasúthá-

Budapest mentén összevonni. E célból

egy Pusztaszabolcs—Jászberény vasútvonal megépítése szükséges.

amely a sugaras vonalakat merőlegesen metszi és azokkal Budapest érintése nélkül kapcsolatot biztosít. E metszési pontokon, amelyek egyszersmind megegyeznek a fentebb említett városok közti felező pontokkal, kívánkozik a munkaerőfelesleg nagyságának megfelelő ipari kapacitás létesítése. Ezek a települések Nagykáta, Pilis—Monor, Dabas, Kiskunlacháza—Ráckeve. Ezekre a helyekre elsősorban olyan fiókgyárak létesítését célszerű előirányozni, amelyekben a szakmai igények lehetőleg megfelelnek az innen ide-oda utazó dolgozók képzettségének. Ezek a települések a nyersanyagellátás és a termékek elszállítása szempontjából ugyanolyan előnyösen helyezkednek el, mint a főváros. Az energiaellátás sem járna különös nehézséggel. A vízellátás Ráckeven és Lacházán a soroksári Duna-ágból, Dabason pedig a Duna—Tisza csatorna megépült szakaszából biztosítható. A többi településben kevésbé vízigenyes üzemek elhelyezése indokolt.

A főváros körzetében levő más települések, amelyek közvetlen környékéről ugyancsak jelentős, nagy távolságú ingázás folyik Budapestre, északon Vác és nyugaton Bicske. Ezek is olyan települések, amelyek egyes budapesti gyárak indokolt fejlesztése szempontjából fiókgyárak létesítésére javaslatba hozhatók.

A regionális tervmunka során Budapest körzetében számos más probléma megoldásával is kellett foglalkozni, mint pl. a főváros élelmiszerellátása, az üdültetés, a tájvédelem stb. Mindezek mellett azonban az ipartelepítés és a munkaerőgazdálkodás problémái a legszámottevőbbek.

A MŰSZERSZÜKSÉGLETI BIZOTTSÁG MUNKÁJÁRÓL

A Méréstechnikai és Automatizálási Tudományos Egyesület Üzemgazdasági Szakosztálya keretén belül 1959. IV. negyedében megalakult a Műszerszükségleti Munkabizottság. Ez a Munkabizottság olyan műszerhányad mutató metodikájának kidolgozását tűzte ki feladatául, amelynek segítségével lehetőség nyílik a műszerszükséglet volumenének megállapítására, ami később a műszeripari termelés gazdasági tervezésének alapja lehet.

A Bizottság kitűzött feladatát 1960. I. félévében teljesítette. A Könnyűipar, Élelmiszeripar és a KGM Híradástechnikai, valamint a Műszeripari Igazgatóság területén történt felmérés alapján kidolgozta azt a mutatót, amely e globális műszerszükséglet megállapításához a legmegfelelőbb. Ezt a munkát a MATE, mint társadalmi egyesület önmaga nem oldhatta meg, csak a Tárcaközi Műszerbizottság közreműködésével. A műszerfejlesztésre vonatkozó határozat is a TM-ben született meg, és szélesebb körben —

HÍREK

népgazdasági szinten — való alkalmazását ugyancsak a TM keretén belül a MATE Üzemgazdasági és Szervezési Szakosztály „Műszerszükségleti Munkabizottsága” fogja végrehajtani. Ez a munka már megindult.

A műszerhányad mutató kidolgozásával kapcsolatban megrendezett három ankét komoly mértékben elősegítette a bizottság munkáját.

A bizottság ez évi 2. félévi programjában szerepel a műszerszükséglet tételes — gyártmányonkénti — felmérése gyors metodikájának az elkészítése, a műszerek alkalmazásának gazdaságossága, a szervvizsgálókat megszervezésének kérdése, majd az optimális üzemnagysággal kapcsolatos kérdések.

A TEXTILIPARI MŰSZAKI ÉS TUDOMÁNYOS EGYESÜLET IPARGAZDASÁGI SZAKOSZTÁLYÁNAK HÍREI

Ez év novemberében az Ipargazdasági Szakosztály előadássorozatot in-

dít a „munkával foglalkozó tudományágak eredményeinek felhasználása a munkaszervezésnél” címmel. Az előadássorozat munkagazdaságtani, munkafiziológiai, munkapszichológiai és munkaszociológiai kérdésekkel foglalkozni. Előadók: dr. Hegedűs András, dr. Hamar Norbert és dr. Molnár Imre.

***

Szeptemberben indult az ügyvitel-gépesítési tanfolyam, amelyet a Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület a Könnyűipari Minisztériummal közösen szervezett. A tanfolyamon megtanítják a hallgatókat a kis és nagy irodagépek kezelésére és az ügyviteli szervezésére. Előadók: Marcsányi Zoltán, Perjés Sándor és Várnai László.

***

A Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület 1961. januárjában ankétot rendez „Műszerezés és automatizálás a textiliparban” címmel. Az ankéton sor kerül Kornai János, a közgazdaságtudományok kandidátusának előadására az automatizálás népgazdasági jelentőségéről.